UNIVERSITY
OF DEBRECEN

FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA

ACTA
MEDSoc
VOLUME 8.
2017

„Maradók” és „szociális menekülők” – a tanyahasználat alakulásának és változásának egyes tendenciái Kiskunhalason és környékén az elmúlt két évtizedben

Mester Sándor

Halasi Többcélú Kistérségi Társulás Család és Gyermekjóléti Központja

Absztrakt. A szerző saját tapasztalataira építve bemutatja az ország egyik jelentős tanyás térségének szociális jelenségeit. Egy rövid történelmi alapvetés után, az MTA RKK ATI 2005-ös átfogó, a homokhátsági tanyás térség átfogó adataiból kiindulva megfogalmazza azokat a kiinduló problémákat, amiket az elmúlt két évtized tapasztalatai alapján különösen súlyosnak érez. Egy általa 2013-ban Kiskunhalas-Füzespuszta-Inoka térségében indított, és azóta folyamatosan karbantartott terepmunka tapasztalatait felhasználva két, szociális szempontból peremhelyzetben lévő társadalmi csoportot körvonalaz: a „tanyán maradók” azaz az esetenként már generációk óta hagyományosan tanyán élők csoportját, és a „szociális menekülők” csoportját. Vannak közös gondjaik: távolság a köves úttól, alacsony közművesítettség, és vannak sajátos problémáik. Az első csoport leginkább idős, esetenként magára maradó embereket jelöl, akik küzdenek az életkori hátrányokkal, a magára-maradottsággal, de „megtanulták” ismerik azokat a gyakorlati fogásokat, nehézségeket, és alkalmanként előnyöket is, amik segítik a megélhetést „messze a várostól”. A második csoportba azok tartoznak, akik valamilyen válsághelyzet – eladósodás, mun-

kanélkülség – miatt átmenetinek gondolják a tanyára való kiköltözést. Magas gyerek-szám, rossz, vagy leromló állapotú tanyai lakásba költözés jellemzi őket. Nem mérik fel a korábban megszokott települési életvitel és a külterületi, tanyai életmód közötti különbséget. Nem ismerik azokat a technikákat, amik szükségesek ahhoz, hogy valaki – főként kisgyerekekkel – meg tudja teremteni a maga és a családja megélhetéséhez szükséges javakat, feltételeket. Mind a két társadalmi csoportra jellemző, hogy nem, vagy csak korlátozott mértékben tudják megfogalmazni, vagy érvényesíteni érdekeiket, ez tovább erősíti perifériára sodródásukat, miközben a második – szociális menekülő – csoport számaránya folyamatosan nő. A szerző gyakorlati szociális munkásként fogalmazza meg tapasztalatait, benyomásait és – a probléma kezeletlensége esetén egyre súlyosabbá váló – aggályait.

Kulcsszavak: tanya (Magyar specifikum), "maradók", "szociális menekültek", szociális problémák, társadalom perifériája

Abstract: „Stayers” and „social runaways” – the emergence and change of tanya (Hungarian specificity) life style, and tendencies at Kiskunhalas and the surroundings in the last two decades. The author presents the sociological phenomenon of one of the most important areas with numerous tanyas in Hungary. After a short historical overview, based on his twenty years of experiences and the data from MTA RKK ATI report investigation of the tanya areas in Hungary from 2005, he identifies the most important problems he will examine in his work. Based on a continuously refreshed fieldwork report dated in 2013 in the region of Kiskunhalas-Füzespuszta- Inoka by the author, he draw up the two sociological groups. These are the „stayers”, who live for generations at the tanyas, and the newly identified „social runaways” group. They have common problems as living far away from the hard road, low availability of the public utilities, but they have their own challenges, too. The first group includes mostly the older generation, who were let alone by their family. They face many challenges including disadvantages arise from their age and loneliness, but at least they “learnt” how to handle those practical things and challenges, and sometimes the benefits, which can help them to live “far from the city”. The second group of people includes those who have decided to move out from the city as a temporary solution for their crises’ like indebtedness or unemployment. Their common characteristics are having many children, and finding bad or deteriorate tanyas as new home for the family. They usually forget to think about the huge differences between the lifestyle in a city or at the rural areas, like living at a tanya. They do not know those practices, which would be necessary for create the conditions of living at a tanya for their family (especially with small children) or for themselves only. Both groups have difficulties formulate or enforce their interests in public, which is just even strengthen their drift to the periphery of the society. The increasing number of the second group, “social runaways” - is a result of this, too. The author highlight his experiences, feeling, impressions and concerns regarding the featured problems, which can be even worse if the not managed on time, from the point of view of a practicing social worker.

Keywords: tanya (Hungarian specificity), „stayers”, „social runaways”, social problems, periphery of the society

DOI: 10.19055/ams.2017.8/25/6

Korábbi munkahelyemnek köszönhetően rálátásom volt arra a kutatásra, amely 2005-2006 között zajlott a Duna-Tisza közén, és így Kiskunhalason is. Most, terepen dolgozó családgondozóként heti rendszerességgel adódik úgy, hogy egy eset kapcsán találkozom ott élő emberekkel, gyerekekkel, idősekkel. Gyakran megyek ki magam is a területre. Egyre inkább úgy érzem, hogy az eseti ügyek mellett vannak periodikusan ismétlődő, bizonyos értelemben tipizálható jelenségek, problémák.

Amennyiben a szociális problémát a maga komplexitásában akarjuk megismerni, diagnosztizálni és esetleg kezelni, akkor az azt körülvevő környezeti jelenséget minél jobban meg kell ismerni. Ez a megismerési szándék indokolta témaválasztásomat, melynek során 2013-14-ben – és azt követően úgy két évente – megvizsgáltam, illetve folyamatosan szemmel követem a város környékén élők szociális, gazdasági és társadalmi helyzetének alakulását. Az átfogó empirikus adatfelvételre 2013-14-ben került sor.

Kiskunhalas városa és a járás az ország egyik legnagyobb tanyás területtel rendelkező térsége.

Jelen tanulmányomban az elmúlt két évtizedben lezajlott változásokat szeretném bemutatni, azonban azt nem tehetem meg egy rövid történeti bemutatás nélkül. A történeti kép felvázolása után azokat az alapfogalmakat, felvetéseket fogom bemutatni, melyek az előző, de mindmáig még ható, uniós stratégiai tervezési ciklusban 2007-2013 között meghatározták, illetve bizonyos értelemben vezérelték a „vidékfejlesztésnek” ezt a területét.¹

A stratégiai elképzelések kialakításban nagy szerepet játszott az az átfogó felmérés, melyet 2005-2006-ben végzett az MTA Regionális Kutatások Központja Intézetének Alföldi Tudományos Intézete kecskeméti osztálya, és melynek Kiskunhalas városra vonatkozó anyaga számomra hozzáférhető volt. A felmérés, és az ennek kapcsán, a VÁTI Kht. (akkor még, később majd Kft.) közreműködésével elkészült munkaanyagok jelentették, jelentik a hivatkozási alapot a most is.² Értelemszerűen az én kutatási kiindulópontom is ez volt.

A szakirodalom és az általam hozzáférhető kutatási jelentések, időközben kiadásra került KSH elemzések³ bemutatása után családjinterjúk segítségével fogom bemutatni a „tanya használatából” adódó szociális helyzet hátrányainak mibenlétét.

A terep. A Kiskunhalasi járás (2013.január 1-től) – korábban „Halasi Többcélú Kistérségi Társulás” -területét: Kiskunhalas és Tompa városok, Kelebia, Kisszállás, Kunfehértó, Balotaszállás, Pirtó, Harkakötöny és Zsana községek alkotják.

A járás területe 826 km², 46250 lakossal, ebből Kiskunhalas: 29 231 fő. (2017-es KSH adat) területe 227,68 km². A város valamikor kiterjedt pusztával rendelkezett, benne jelentős tanyavilággal. A puszták egy része benépesülés után, illetve a tanyák egy csoportjának a hatvanas évek végének „tanyaközpontosítása” következtében önálló településsé vált. Ilyen tanyaközponti település például Harkakötöny, illetve három uradalmi birtok egyesüléséből jött létre Kisszállás (Máda,

Ivánka és Kis-szállás). A városhoz közel lévő területek mind a mai napig szerves egységet alkotnak.

Kiskunhalas jellegzetes tanyás külterületei:

1) Felsőszállás – 2) Alsószállás – 3) Göbolyjárás – 4) Füzespuszta – 5) Inoka – 6) Alsókistelek – 7) Felsőkistelek – 8) Rekettye – Volt „Öregszőlők, ma: 9) Alsőöregszőlők /déli rész/ – 10) Felsőöregszőlők /északi rész/

Hipotézisek megfogalmazása. A fejlesztési elképzelések átvizsgálása és a személyes tapasztalatok alapján úgy látom, hogy tévesek voltak azok a korábban, főként a hetvenes években prognosztizált „tanyafejlődési tendenciák”, mely szerint a *„tanyák egy része, amely nem képes fejlődésre, az elöregszik (kihal), középtávon megszűnik, a másik része pedig vagy gazdasági központ lesz, vagy modernizálódik, de mind a két utóbbi esetben megteremti a fejlődéséhez szükséges feltételeket.”* Becsei (2002)

Mára egyre világosabban érzékelhető, hogy **olyan komoly szociális problémák maradtak – egyes területeken erősödtek fel – a tanyákon élők körében, melyeknek a kezelése hosszú távú feladatot jelent.** A „fejlesztési prioritások” között megfogalmazódik a szociális jelenségek problémaként való érzékelése ugyan, de érzésem szerint továbbra sem a teljes súlyának, jelentőségének megfelelően. Kimondható, hogy **ez a réteg – ti. az egyre nagyobb szociális hátrányokkal küzdő tanyán élők – nem képesek érdekeik megfogalmazására, képviselőre és akár egyéni, akár kollektív érvényesítésére.** Ezt én alapproblémának vélem. Nem artikulálódik – vagy csak részben- az a tünet együttes, ami a „tanyán élést” jellemzően nehezíti. A „kilátogató” – kutató, aktivista, döntéshozó, oktatási, szociális szakember, vagy akár altruista stb. – szükségszerűen csóllátással érkezik, és gyakran úgy is távozik.

A „tanya” mindig is küzdött a fennmaradásért, a tanyai életmód soha nem volt könnyű. Az elmúlt évtizedekben felgyorsulni látszik az a folyamat, amely a tanyahasználat alakulása, átalakulása során, a tanyát lakóhelyként használókat – akik ráadásul egyre nagyobb, növekvő csoportot jelentenek⁴ - kiemelten hátrányos élethelyzetűvé teszi, sőt oda is rögzíti.

Két társadalmi csoportot sorolok ide előfeltevésem alapján:

- az egyik a hagyományosan **„tanyán maradók”**, akik életüket, akár már generációk óta ott élik le, váltásra képtelenek voltak, demográfiai (előregedés), gazdasági (tőkehiány) vagy életviteli okok miatt, és napjainkra többségük gazdaságilag és életmódban egyaránt leszakad;
- a másik az ún. **„szociális menekülők”⁵** akik, kihasználva a jelentősen alacsonyabb ingatlanárakat kiköltöznek a közeli városból, vagy odaköltöznek

más településről (tudomásul véve az alacsonyabb komfortfokozatot, de), lakóhelyváltásukat átmenetinek tekintik, de valójában hosszú távon, jórésztük véglegesen ott is marad.⁶

Dolgozatomban döntően Kiskunhalas közigazgatási területére koncentrálok, azonban a viszonyítási alap értelemszerűen az a Homokhátságot⁷ érintő felmérés – melynek részese volt Kiskunhalas is – melyet 2005-2006-ban végzett el a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete (röv. RKK ATI).

A tanya használat, a tanyahasználat

A tanya a történelmi múltban. A tanyákkal a kezdetektől „baj van”. Történetünk több mint 250 éves. Talán célszerű a keletkezés és a korai fejlődés körülményeit kissé részletesebben megismerni, hiszen több olyan – máig ható – tanulság levonható a kronológiai adatokból mely segít megfogalmazni annak a „gyanakvásnak”, kétségtelenül folyamatosan meglévő ambivalens érzésnek és hozzáállásnak, mely a tanyákat, az ott élőket mindig is övezte.

Az alábbiakban Kiskunhalas történeti kronológiájából átvett szemelvényeket mutatok be⁸:

Halason 1756 telén történik először említés „tanyákról”, mikor is „*Német János csikós és bujtárja havas fergeteges időnek alkalmatosságával.. ménesével ... Dora Mihálynak Tanyájára beérkezett...*”⁹ A tanyán élő pásztorok, szolgáltók gyakran kerülnek összeütközésbe a törvénnyel, ezért: „*1776 május 14. A balotai rész tanyabíróát választ, mivel a pásztorok fékteleenné váltak.*” 1786-87-es népszámláláskor Halas városában 1039, a határban 92 házat írtak össze, ebből 87 volt „tanyai ház”. Tíz évvel később (1798) a magisztrátus megtárgyalja és a tanyán élők ügyét. A tanács megtiltja a tanyára való kiköltözést. A gazdacsaládok tanyára költözésének tiltását három indokkal magyarázza: „*1) kivonják magukat a forspont, a katonatartás és más közterhek alól; 2) „a kinnlakásból rossz emberekkel és tolvajokkal való cimboráskodásra, ez illetően cselekedeteknek eltitkolására nyújtatik alkalmatosság”; 3) „az állandó kinn lakással az gyermekek a pusztán kinn rosszul nevelkedvén azokból jó hazafiakat, Törvényhez és parancsolathoz engedelmesekeket várni nem lehetne*”.

Amint a fenti idézetekből látjuk, a „tanyák” esetében már a kezdetektől merülnek fel bizonyos „szociális” problémák: „rossz emberekkel... cimboráskodás” és „az gyermekek ... rosszul nevelkedvén”. A tiltásnak akkor – sem – volt foganatja. A tanács 1802-ben és 1804-ben megintette a tanyán még mindig kinnlakó gazdákat, de mivel ennek nem volt érdemi hatása, 1805-ben négy, már megintett gazdát 24

órai áristommal büntetett, és elhatározta, akik két héten belül „*familiástól, házi mobiliáikkal és igavonó jószágaikkal a városba be nem költöznek*”, azokat a piac-téren 25 pálcaütéssel fenyíti, ha pedig az sem használna, „*vasra verve*” tömlőccel bünteti.” Ez sem volt valódi visszatartó erő. Nem is volt várható érdemi változás, hiszen – ahogyan az elmúlt kétszázötven év mutatja – a tanya egyrészt gazdasági szükségszerűség, másrészt életformává vált. 1811-ben megállapítja a tanács, hogy: „*nemhogy fogyott volna a Tanyákon kint Lakó és Concivilitással bíró Emberek száma, inkább szembetűnőképpen meg szaporodott.*” Ebben az évben már: 229 „szállási kéményes házat” vettek számba (a városban, belterületen 1489 db. volt). Ettől kezdve átlag tíz évente új és új rendeletet hoznak, melynek célja hogy „*azokat a már ki szabott és minden héten meg újjítandó büntetésnek terhe alatt, a Városba leendő bé költözködésre, a legfoganatosabb módokkal, minden kivétel nélkül kötelezze.*” Végül 1824-ben – a Jászkun kerületek javaslatára –, közel hetven évvel az első tanya megjelenése után úgy dönt a tanács, hogy a pusztán lakás: „*a közszolgáltatoknak is elég tétessen, de a mezei gazdálkodás is nagyobb szorgalommal, gondadal és takarékossgal menjen, megengedhető.*”

Azt hiszem a fenti adatok tényszerűen mutatják, hogy a mindenkori „hatalom” szinte folyamatosan azok, mármint tanyák megszüntetésére törekedett, és mindig némi gyanakvással figyelte az ott élőket. Gyanakvással, és nem segítő szándékkal közeledett feléjük.

Ennek nyomai néha ma is fellelhetők. A kezdetektől éltek a pusztán cselédek, béresek és nagygazdák egymás mellett, egymásra utalva. Már az első – Halas környéki - összeírásból is kiderül. „*1791-ben a főbíró és a tanács bizottságot küldött ki a tanyák felmérésére. A június 25-ei jelentés szerint: Mindegyik – 98 darab – tanyán volt lakóház. 58 háznak a tagolódását is följegyezték: 45 ház szoba-konyha-kamara beosztású, 5-ben szoba-konyha-istálló volt található, 3 szoba-konyha, 3 ház két szoba-konyha, 2 ház két szoba-konyha-kamara tagolású volt.*”¹⁰ A többi esetben az előbbieknél kisebb, egy-két helyiségű hajlékok lehettek.

A közelmúlt. A jelentős vagyoni különbségek megmaradtak. A tanyán élők maguk is érezték, hogy a gyerekekről gondoskodni kell. A XIX. század közepétől már vannak feljegyzések arról, hogy a téli időszakban – akkor nem volt mezei munka – felfogadtak egy, egy írástudót aki, gyakran valamelyik nagygazda tanyáján tanította írni, olvasni a gyerekeket. Felgyorsul – és törvényi háttérrel is kap – ez a folyamat az 1868-as népiskolai törvény megjelenésével, majd a két világháború közötti „Klebersbergi iskolaépítési programmal”, ez utóbbinak külön része volt a tanyai iskolák szisztematikus építése.¹¹ Erre épül majd rá a tanyai/külterületi iskolák rendszere a II. világháború után, mely egészen az 1960-as évekig megmarad. Kiskunhalason 1971-ben zár be az utolsó, Rekettye II. külterületi Általános Iskola. Természetesen a „tanya fogalom” is állandóan változott, módosult. Erdei Ferenc kísérletet tesz a fogalom szintetizálására. A tanyát földrajzi értelemben: „*várossal*

vagy faluval összetartozó tartozéktelepülésnek” nevezik; a statisztika „külterületi lakott helynek” hívja; a gazdaság „termelőhelyi mezőgazdasági üzemnek” jelöli (azaz olyan helynek, ahol a gazda lakásával együtt a termelőhelyre települt); a néprajz „nomád állattartáson alapuló és felépülő mezőgazdasági rendszer természetes kialakulását” érti alatta; Erdei (1976) 22-37.old.

Kis túlzással – hiszen azért a történelmi viharok átvonultak rajta, de – egészen az 1940-es évek végéig zajlott valamiféle szerves fejlődés a tanyákon. A második világháború utáni időszak azonban, főként a kollektivizálás gyökeresen átalakította a tanyák világát. A tagosításnak útjában volt a tanya, vele párhuzamosan a gépesített mezőgazdaságnak akadály volt, amire az iparnak szüksége volt: az a tanyán élő – leendő - munkaerő. „Az eredeti tanyák, a hagyományos alföldi tanya-rendszer sorsa lényegében a második világháború utáni erőszakos politikai-hatalmi beavatkozások nyomán megpecsételődött. A tanyák sokaságának a volt mezővárosokról való leválasztása, a tanya-községesítés, a szocialista nagyüzemi kollektivizálás, az általános külterületi építési tilalom, vagy a tanyavidékek infrastruktúrájának a fokozatos lemaradása mind a tanyák megszűnését generálták. E több évtizedes erőteljes kényszerpályán való haladás következményeként a tanyai népesség ötven év alatt a negyedére csökkent. Egyedül azokban a térségekben maradt fent viszonylag nagyobb arányban, ahol a különleges természeti és termelési adottságok, illetve a sajátos szocialista üzemforma lehetőségek (a szakszövetkezet), vagy a megyei politika „tűrése” ezt részben biztosította, elsősorban a Dél-Alföldön, leginkább a Duna-Tisza közén.” (Csatári-Kiss, 2004. 4., old.)

Fontosnak tartom a fenti idézetben hivatkozott „politikai tűrés” kiemelését. Bács-Kiskunnak, és így talán a régióknak is „szerencséje volt”, hogy az akkori központi hatalom képviselője, az MSZMP Bács-Kiskun megyei első titkára az a Romány Pál, akinek mind gyakorlata, mind felkészültsége – és persze a megfelelő politikai hátszele – lehetővé tette, azt kimondani hogy itt, a tanya esetében egy, a magyar gazdaságba szervesen beépült jelenséggel találkozunk. Ugyancsak az ő idejéhez köthető az 1973-as „Mi lesz a tanyákkal” címen megrendezett konferencia, melynek anyaga írásban megjelent, és ha nem is a „támogatott”, de a „tűrt” kategóriába került a tanya Magyarországon. Ugyanakkor folytatni kell Csatári Bálint szavait is: „A tanyák helyzete az 1990-es rendszerváltozás után sem változott érdemben. Bár a kárpótlási törvény kedvezményezte az egykori tanyák körüli földterületek visszaszerzését, a mezőgazdaság tartós válsága, a termelési integrátor szerepét betöltő nagyüzemek szétesése vagy megszűnése, a külterületeik érdemi fejlesztéséhez pénzeszközökkel alig rendelkező önkormányzatok miatt lényegében csak az egykor tanyán élők vagy a mostanság oda települők egyéni-családi erőfeszítései jelzik, hogy ismét átalakulóban van a tanyavilág.” Csatári-Kiss (uo.) Több okból fontos a fenti idézet. Csatári Bálint az alábbi, 1. számú ábrával szemlélteti a „tanyát” mint elemenként változó intenzitású, de szerves egységet alkotó ökológiai – gazdálkodási – települési – társadalmi rendszert. Véleménye szerint a

virágkorban szerves egységet alkotott mind a négy alrendszer. Az ötvenes években sem az ökológiai rendszer (szemlélet), sem a sajátosan tanyai gazdálkodás rendszere nem létezett (a tanya-gazda „kulák” volt). A rendszerváltáskor döntően társadalmi és ökológiai kérdés, illetve növekvő gazdasági és lakóhelyi (települési súly) jellemezte a tanyákat. Csatári egyre erősödő gazdálkodási rendszert prognosztizál – megfelelő pályázati háttér biztosítása esetén –, ugyanakkor nem számít a települési funkciók rövidtávon történő jelentős erősödésére.

Forrás: <http://www.alfoldinfo.hu/tanyakollegium/>

1. ábra A tanya rendszer szintű megközelítése

Tanyahasználat a változó időben

Fogalmi tisztázás. Nézzük meg a fentieket a „tanyahasználat” szempontjából: *Álláspontom szerint azok a tanyahasználók, akiknek az életmódjukban meghatározó, hogy napi szinten kötődnek a tanya-hoz. Ez alapján tanyahasználónak tartom azt is, aki nem folyamatosan él a tanyán, de élete szerves részeként jelenik meg az, vagy mint gazdasági vállalkozás (telephely, idegenforgalom, szállásadás), vagy mint a regenerálódás, szabadidő-eltöltés része (üdülő-, hobby- tanya). Kiemelendő, hogy vannak, akik több generáció óta ott élnek – oda születtek –, élet-helyzetük, jelenlegi társadalmi és gazdasági szerepük meghatározásában jelentős szerepet játszik a tanya.*

Tanyahasználati szakaszok. Követve Csatári Bálint feljebb jelzett „Tanya, mint rendszer” ábrájának tipizálását, kiegészítve azt Erdei Ferenc történeti elemzésével

Erdei (1976.) és Romány Pál összefoglalójával ROMÁNY (2000.), valamint a 2005-ös felmérésben Petrás Ede által megfogalmazott funkcionális megközelítéssel /RKK ATI8/ és szükségszerűen nagy történeti ugrásokkal, mely együtt jár bizonyos szimplifikálással, az alábbi tanyahasználati szakaszokat különböztetném meg (természetesen a Duna-Tisza közti „szórt tanyás” településekre, típusokra vonatkoztatva):

I. „Virágkor” – kezdetektől az 1920-as évekig:

- A.) Kétlakiság: 1) parasztgazdák és cselédek patriarchális jellegű korszaka;
- B.) Tanyásodás (XIX sz. közepétől kb. századforduló): 1) Nagygazda tanyák – 2) Zsellérek, cselédek – 3) Kisgazda tanyák;
- C) Tanyabirtokok kialakulása (századfordulótól az 1920-as évekig): 1) Tanyásgazdák (családi gazdálkodók és foglalkoztatók) – 2) Zsellérek, cselédek.

II. „Extenzív szakasz”: Az 1920-as évektől: 1) Tanyásgazdák – 2) Cselédek, nap-számosok – 3) Zsellérek (kicsi, kertes, megélhetést nem biztosító saját tanyán).

III. „Törés”: Az 1950-es évektől

- 1) 1970-ig kb.: 1) Tanyán lakók (lakóhely, minimális kert-, szőlő-, gyümölcs-termelés, megélhetés fő forrása nem oda köti);
- 2) 1970-1980 között: 1) Tanyán lakók – 2) Gazdálkodók (háztáji, részesművelő, saját földön – állat, növénytermesztés - árutermelő) – 3) „Tanyán maradók” (önellátó, minimális árutermelők – piacozás – idősök, alkalmi munkások)

IV. „Újraszerveződő” szakasz: Az 1980-as évek: 1) Gazdálkodók – 2) Tanyán lakók – 3) Tanyán maradók – 4) Kijárók (hobby-tanya).

V. „Átalakulás” szakasza: Az 1990-es évektől: 1) Gazdálkodók (jelentős differenciálódás kezdete!) – 2) Tanyán maradók – 3) Kijárók – 4) „Újtanyásodás” (településről, vagy az ország, környék más részéből költöző, kiköltöző „szerencsét próbáló”, szociális gondokkal küzdők – 5) Életformaváltók (üdülő, tudatos lakóhely váltás).

VI. „Intenzív” szakasz 2000-től folyamatosan: 1) Tanyán maradók (ún. „hagyományos” tanyák) – 2) Gazdálkodók (Farmszerűen gazdálkodók) – 3) Szociális menekülők (leromló állapotú tanyák, leszakadó életmód) – 4) Modernizálók, nem termelők (települések elit, felső közép, külföldiek kiköltözése) – 5) Hobbi- és üdülő céllal – 6) Városszéli, agglomerációt választók (alvóhely, közel a településhez, jó infrastruktúrával)¹²

Az alábbiakban ezt, a VI. korszakot, és annak szereplői kívánom közről megvizsgálni.

A Homokhátsági tanya-kataszter. 2005-2006-ban lezajlott az az átfogó felmérés melyet a VÁTI és az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete végzett. Ennek a gyorselemzése az alábbiakat rögzítette. (Összefoglaló, 2005). Megjegyzés: A felmérésben nem a megyehatárokat vették figyelembe, hanem az ún. „Homokhátság” településeit egységesen, közigazgatási hovatartozástól függetlenül vizsgálták. Ezek a következők voltak: Nagykőrös (és 21 település), Kecskemét (és 26 település), Mórahalom (és 22 település), Kiskunhalas (és 18 település) valamint Kiskőrös (és 17 település), azaz összesen 104 települést vontak be a tételes felmérésbe. Ekkora és ilyen átfogó felmérésre még nem volt példa, nem véletlenül kiindulópont, hivatkozási alap mind a mai napig.

A „népszámlálási adatokban szereplő külterületi háztartások mintegy tizedéről, 4.808 tanyáról, a Homokhátságon regisztrált külterületi háztartások kis híján 10 %-áról készítettünk adatlapot. Ezek az adatlapok általános információkat tartalmaznak a tanyák bizonyos adottságairól, ill. ezeknek a közelmúltban bekövetkezett változásairól.... A kutatásban részt vevő tanyák kiválasztása rétegzett, véletlenszerű mintavétellel történt, figyelembe véve az egyes megyék és településtípusok népességének arányát. A fentiek alapján adataink reprezentatívnak tekinthetők a homokhátsági tanyás területre. Az adatlapok kitöltését a helyi viszonyokat jól ismerő tanyagondnokok, mezőőrök és szociális segítők közreműködésével valósítottuk meg.” (RKK ATI 8.)

Az összesen 53.696 darab létező tanyát jeleztek az előkészítés során elkészített légi-felvételek, és az azok alapján korrigált térképészeti adatok. Közülük felmérték: 31.901 db tanyát (Összefoglaló 2005. 17. old.):

Az adatok összevetéséből látható, hogy Kiskunhalas és környéke¹³ leképezi a „homokhátsági átlagot”, lényeges eltérés, kiugró adat nincs.

Így amikor a vizsgált területen túlmutató, érvényesnek vélt következtetéseket vonunk le kutatási jelentések¹⁴ adataiból akkor az elfogadhatónak tekinthető.

Tünetek. Az adatok alapján a kutatást végzők összeállítottak egy táblázatot, amelyben típusba sorolták a tanyákat

- állapotuk, fekvésük, és
- funkciójuk, társadalmi, gazdasági jellemzőik metszeteiben:

Megszűnt/összedőlt tanya:	4 328 db	14%
Létező tanya:	27 573 db	86%
<i>melyből:</i>		
Lakatlan tanya:	6 059 db	22%
Gazdasági funkciójú tanya:	7 649 db	28%
Lakófunkciójú tanya:	13 865 db	50%
Kiskunhalas esetében ez a következőket jelenti:		
Összes tanya:	708 db	100%
ebből összedőlt:	21 db	3%
Létező tanya:	687 db	97%
<i>melyből:</i>		
Lakatlan:	135 db	19%
Állandóan lakott:	552 db	81%
<i>ebből:</i>		
Gazdasági funkció is (kis és nagytermelők!)	167 db	-24%

1. táblázat: Az RRK ATI által elvégzett felmérés és a Kiskunhalas környéki tanyák állapota a 2005-ös adatok szerint.

Számomra itt most, elsődlegesen a szociális problémák jelentkezése volt a fő vizsgálati szempont. Ezek döntően a „leromló állapotú” tanyák esetében, illetve a „hagyományos tanyák” egy részénél érhetők tetten.

A tizenegy évvel ezelőtti vizsgálat külön jelentésben foglalkozik a tanyás térségek társadalmával és szociális problémáival. (RRK ATI 3.; RKK ATI 8.)

A kutatás jelentőségét az adta, hogy erre támaszkodva készült el először az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013 (ÚMVP). 2009-ben jött létre a Magyar Nemzeti Vidékfejlesztési Hálózat (MNVP).

Ezeket követte a kormányváltás után megszülető 81/2011. (VIII. 11.) VM rendelet a Tanyafejlesztési Program előirányzatáról, erre épülve a fejlesztési programok indítása (éves, vagy átnyúló, alkalmanként eltérő megnevezéssel megjelenő „tanyafejlesztési programok”), kezelése, a pályázati rendszer működtetése ez alapján történt, történik.

A homokhátsági tanyák néhány jellemzője:	lakó-funkció	gazdálkodási	mg. termékek értékesítése	szociális problémák	fejlesztőképesség	hagyományos tanyai életforma
„Hagyományos” tanyák	I	I	I	(I)	N	I
Farmszerűen gazdálkodó	I	I	I	N	I	N
Leromló állapotú	I	(I)	N	I	N	N
Modernizált, nem termelő	I	(I)	N	N	I	N
Hobbi- és üdülő	N	N	N	N	I	N
Városszéli, agromelálódó	I	N	N	N	I	N

I= Igen (van)/N= Nem (nincs)

Forrás: RKK ATI 8. 63. oldal

2. táblázat: A homokhátsági tanyák pár jellemzője állapotuk, fekvésük és funkciójuk alapján.

Mi a „hátrány” és mekkora? Kiemelek pár jellemző adatot a még mindig meglevő különbségek, a leszakadás, a lemaradás bemutatására¹⁵.

A felmérés alapján a kiskunhalasi kistérségben – ma járás – 8 450 fő, azaz a lakosság 8,44%-a él külterületen¹⁶. Ezzel ötödik legnagyobb a vizsgálatba bevont 15 kistérség közül. A lakott tanyákból összkomfortos 38,9 %, félkomfortos 12,6 %, ezzel párhuzamosan komfort nélküli és szükséglakás 48,5. Tehát az össz-lakásállománynak közel a fele. Ez nagyon magas arány, főként, ha figyelembe vesszük, hogy a lakosságnak mintegy 5 %-át érinti. Előrelépést jelent, hogy a vízvétel már legalább fűrott kútról történik (bár a felmérésben utalás van rá, hogy több helyen még ásott kút is működik.). A tanyák 7,3 %-ban nincs bevezetve a villany a Homokhátságon. Meg kell jegyezni, hogy ez az arány a kiskunhalasi területen: 15%-os érték, ami kiugróan magas. A tanyák 23,2 %-nál jelezte a felmérés, hogy „szociális és megélhetési gondokkal terhelt” (RKK ATI 8. 6. oldal). Kiskunhalason 36 % jelzett valamely megélhetési vagy szociális problémát!

Szociális ügyben a két legkiszolgáltatottabb réteg a gyerekek és az idősek. A jelentés megállapítja, hogy a külterületi népesség 18,7 %-a 14 év alatti, és 20,63 % 60 feletti. (RKK ATI 3. 29. old.). **Összesen tehát 39,33 %-a a tanyán élőknek ebbe a kategóriába esik.** Ami az időseket illeti, a tanyák 43,6 %-ban él idős (60 év feletti) ember. Majdnem minden másodikban. Értelemszerűen a belső szerkezet

jelentős eltéréseket mutathat élethelyzettől függően, aszerint, hogy milyen a lakóhely állapota, felszereltsége, a családi együttélés (vagy annak a hiánya!). Megoszlásuk alapján ezeknek a tanyáknak 23,6 %-ában él legalább egy idős ember, két idős 15,7 %, három vagy annál több idős ember található 4,3 %-ban. Kiskunhalason a tanyák 31 %-át lakják idősek. Ez számukra a jelenlegi közlekedési viszonyok, a szolgáltatások megközelíthetősége szempontjából komoly kihívást jelent.

Gyerekek (14 év alattiak) száma a következőképpen alakul: 29.5 %-ban él gyerekek valamelyik tanyai háztartásban. Ez a tanyák egyharmadát jelöli. Egy gyermek: 10,5 %, két gyermek 11,7 %, három gyermek 3,8 % és négy vagy több gyermek 3,5 %. Azaz, a tanyán élő gyermekek közel harmada nagycsaládban él, ami önmagában is nehéz élethelyzetet eredményez, hát még, ha ehhez hozzáadódik a lakóhely adottságaiból adódó hátrány.

Az életminőséghez hozzátartozik sok tényező. Mivel a tanyák nagyon erős szálal kötődnek a közeli településhez, ezért főleg az ott élő idősek (orvosi ellátás, bevásárlás), valamint gyerekek (iskola, kulturális szolgáltatások, orvos) esetében nem lehet közömbös a megközelíthetőség. Ha összegezzük ebből a szempontból az adatokat, akkor azt látjuk, hogy kiépített út vezet a tanyák 16,4%-hoz, jó földút 23,8 %-hoz, ugyanakkor ún. „járható földút” és „rossz földút” minősítésű út visz több mint a feléhez, (46,6 % és 11,4 %), ez a mai viszonyok között már alig elfogadható. Főként, ha összevetjük Bibó 1973-ban írt, de ma is nagyon aktuális tanulmányának f) és c) pontjával: „*a tanyai lakosság falvakba költözésének erőltetése helyett tervszerűen fejleszteni és elősegíteni /szükséges/.... a bejáró közlekedés megjavított és jól megszervezett formáit*”¹⁷. Miközben, a tanyák 41,2 %-a egy kilométernél távolabb (ebből 9,6 % három kilométernél is messzebb) fekszik az országúttól.

Elterjedt vélelem, hogy a tanyán megtermelhető minden, ami a megélhetéshez kell, Az általam ismert „újra tanyásodók”, akik valamilyen megélhetési probléma miatt költöztek ki a tanyára, maguk is gyakran mondják, hogy: „*Beállítunk pár malacot, pár tyúkot, egy kis kertet és ennyivel is olcsóbb az élet!*” A felmérések azonban jórészt mást mutatnak. A tanyán élők 21,5 %-a nem folytat semmilyen gazdasági tevékenységet. A gazdasági tevékenységet folytatók közül is 40,7%-nak nem jövedelemforrás, a háztartást látja el. Kiskunhalason a nem gazdálkodók aránya 38,8 %. Jóval magasabb az alapmintánál! A „stratégia tervek között” a biogazdálkodás, mint kitörési pont fogalmazódik meg viszonylag gyakran. A hat évvel ezelőtti állapot szerint ugyanakkor mindössze a tanyák 1,7 %-a (42 tanya) folytat ilyen tevékenységet (A javaslat „súlyát” valószínűleg az adja, hogy Mórahalom is része volt ennek az adatfelvételnek, mely település a biokultúra egyik magyar központja, úgy tűnik, ez a fajta tevékenység főként erre a területre koncentrálódik).

Szociális problémák – a vizsgálat és a helyi felmérés adatai szerint egyaránt – a „leromló állapotú” és a „hagyományos” tanyákon jelentkeznek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a tanyák 46,5 %-a szerepel ebben a kategóriában. (RKK ATI8. 63-70. oldal).

Az adatlap a felmért tanyák 73,8 %-a esetében, a környezet és a tanya állapotának elmúlt 10 évben bekövetkezett rohamos romlását rögzítette! Ebből is látható, az alapproblémák megmaradtak, sőt újakkal gyarapodtak:

- A – tanyához – közeli településeken eladósodottak egy része menekülési útvonalnak tekintve a tanyát átmeneti megoldásként kiköltözik, de többségük véglegesen ott is marad.
- A gazdálkodást választóknak csak egy része rendelkezik megfelelő esz-közparkkal, szakmai tudással – töke hiányában – érdemben pályázni sem tud fejlesztési forrásokra.
- Jelentős számú idős ember él tanyákon, ellátásuk gondot okoz.
- Új típusú tanyák jelennek meg, jönnek létre: üdülő-tanyák, pihenő-tanyák, gyakran külföldiek által lakott, birtokolt épületek.
- Nő a biztonsági kockázat (betörések, lopások, erőszakos bűncselekmények).
- Szociális problémák „exportálódása”, nehezebb nyomon-követése, segítése.
- Nincs, vagy minimális az érdekérvényesítés lehetősége.
- Jelentős negatív környezeti hatások érvényesülése.

Közel-nézet. Az előzőekben megfogalmazottak alapján a tanyahasználatot célja és tartalma szerint az alábbi kategóriákra bontom:

- A tanyafejlődés jelenleg ún. „Intenzív” szakasza 2000-től folyamatosan tart, az alábbi típus (élet)helyzetek különíthetők el:
 - 1) *Tanyán maradók (ún. „hagyományos” tanyák),*
 - 2) *Gazdálkodók (farmszerűen, modernizált, és /vagy nagyüzemi gazdálkodók),*
 - 3) *Szociális menekülők (leromló állapotú tanyák, leszakadó életmód),*
 - 4) *Modernizálók, nem termelők (települések elit, felső közép, külföldiek kiköltözése),*
 - 5) *Hobbi- és üdülő céllal,*
 - 6) *Városszéli, agglomerációt választók (alvóhely, közel a településhez, jó infrastruktúrával).*

Ebből a téma szempontjából fontos kettőt emelek ki: 1) Tanyán maradók (ún. „hagyományos” tanyák) és a 3) Szociális menekülők (leromló állapotú tanyák, leszakadó életmód) empirikus vizsgálatát.

Tanyán lakni, tanyára menekülni – empirikus tapasztalatok

A minta. A statisztikai és felmérési adatok áttekintése után úgy döntöttem, hogy húsz tanya kiválasztásával megkísérlem pontosítani a „hagyományos tanyán” és a „leromló tanyán” élés mibenlétét. (Ez közel 20 %-t jelent, hiszen adataim szerint, amit a rendelkezésünkre álló helyrajzi számos kataszteri kivonat alapján pontosítottam, 270-280 közötti azon tanyák száma, melyek a fenti körbe tartoznak. A kis elemszám miatt a feldolgozásánál természetesen nem alkottam külön mutatókat, hiszen egy család 5 %, tehát nagyon torz lett volna.)

A kiválasztott terep: Kiskunhalas várostól dél-nyugatra eső: Kistelek és Füzes pusztarészek – melyek földrajzilag átkötődnek a tanyagondnoki vizsgálódásba bevont küsszállási határhoz – Keceli út – Jánoshalmi út – Balotaszállási út közötti terület, viszonylag összefüggő, homogén területen, de mind a két típus jelentkezik, párhuzamosan egymás mellett él. Kérdőíves adatrögzítést végeztem az alapadatokról, amit kiegészített helyszíni interjú a tanya tulajdonosával (vagy kizárólagos bérlőjével, lakójával).

42 „tanyán maradó” (az 1-10.sz. családok tagjai) és 56 „szociális menekülő” (11-20. sz. családok tagjai) személlyel léptem kapcsolatba.

Az épületek állapota, fekvése. A kérdőív 12/5-ös kérdése kérdezett rá az épület állagára:

Ezek alapján „újszerű, rendezett” lakást nem találtunk. „Használt rendezett” típusba tartozott 10 lakás, amelyből 8 régen tanyán maradó és egy szociális menekülő családé volt. „Használt lelakott” állapotú kettő lakás (egy, egy mind a két kategóriából). Az „erősen lelakott” megítélés alá kettő, a „lakhatásra korlátozottan alkalmas” típusba egy család lakása sorolódott, értelemszerűen ezek mind a szociális menekülést szolgáló lakások voltak. „Lakhatatlan”-nak minősítettet nem találtunk, de a mezőőrök tájékoztatás – és a személyes tapasztalataim alapján is – vannak ilyenben élők (korábban nem lakás célját szolgáló: fészerek, fa víkendházak, csőszházak toldalékolásával kialakított „lakások”) is. Látható tehát, hogy azok akik „átmenetinek” tartják a tanyára való kiköltözést, egyrészt nem fordítanak akkora figyelmet a lakásválasztásnál, illetve annak karbantartásánál tartós használat szempontjára, másrészt értelemszerűen eleve a lelakottabb, elhanyagoltabb lakások azok, melyek anyagilag elérhetőbbek ennek a csoportnak. A régóta tanyán élők átlagban több, mint tíz éve élnek ott – négyen eleve „ott is születtek” (környékbeli tanyán), egyikőjük „másik tanyáról” (más tanyakörzetből) költözött ide, ahol most él –, jobban a sajátjuknak érzik. A menekülők között öten vannak, akik öt évnél régebben laknak tanyán, a többiek alig pár éve (két fő, a közelmúlt óta).

„Meddig tervezi, hogy itt él?” kérdés szoros kapcsolatot mutat ezzel, hiszen az életvitelszerűen élők közül mindenki hosszabb távra tervez, fontos tehát számára saját épített környezete. A kiköltözők mindössze három családban fogadják el ezt a helyzetet („nem tervezi” és „nem lát lehetőséget”), a többiek úgy érzik „átutazók” mindössze. Úgy gondolják 1-3 éven belül megoldódnak gondjaik, és visszaköltöznek belterületre. Heten tulajdonosok, egy ember a tulajdonos rokona – gyermeke –, és mindössze kettő bérlő található a „régiek” között. A menekülők esetében mindössze egy tulajdonost találunk – érdekes módon azt, aki nem régen költözött ki –, a többiek vagy bérlők (2), vagy szíveségi lakáshasználók (gyanítható itt is valamiféle bérleti díj), két család már lakott családok átmeneti otthonában is.

A bérlet azonban egy sajátos formát jelent: mind a ketten azt mondták, hogy a bérlet, valójában egy hosszú részletfizetés, azaz beköltöztek, és éveket (általában 1-3) kaptak arra, hogy egy magas foglaló után (100-150 000 ft.) kifizessék a teljes vételárat.

A „szíveségi lakáshasználat” is érdekesen alakul. Egyre több olyan hirdetés olvasható a helyi újságokban, hogy „felügyeletért – esetleg munkáért: kertgondozás, jószágnevelés stb. – cserében otthont biztosítok”. Tanya mellett, az utóbbi időben, már településen lévő ingatlan esetében is megjelenik ez a forma (Jánoshalma, Mélykút pl.)

A tanyák közül hat fekszik közvetlenül betonút mellett, négy 500 méteren belül, és tíz olyan van, ahol a betonút megközelíthetősége több mint 500 méter. Egy esetében több mint két kilométer – ők „itt születtek”, négyen vannak, idős emberek, 2 házaspár - akik viszonylag komoly gazdálkodási tevékenységet folytatnak, élnek és szervezik az életüket.

A távolság nem lenne nagyon nagy, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy hat olyan család van amelyik – igaz ugyan, hogy - jó időben járható, széles dűlőút¹⁸ mellett fekszik, de ez az alap nélküli, alkalmanként maximum géderezett út az, amely télen, eső után gyakran járhatatlan, ebből négy régi tanyalakó („megszervezzük az életünket” - mondják).

Mindössze két lakás nevezhető összkomfortosnak. Mind a kettő betonút mellett fekszik, egyik egy régi tsz-major szomszédságában, így vezetékes gáz kivételével gyakorlatilag mindennel rendelkezik, a másik városközei, zárkerti ingatlanokkal határos. Mind a kettőben többgenerációs család él együtt, hosszú távra rendezkedtek be, bár a családfenntartó a városban dolgozik, fontos szerepet játszik a gazdaság (gyümölcsösük van).

A megvizsgáltak közül három lakásban nincs villany, mind a három messze van a kövesúttól, a villanyvezetéktől is. Közülük az egyikben – az idős házaspár által lakott tanyában - aggregátor működik rásegítő szélkerékkel. A fűtés és a főzés egyaránt hagyományos módon történik (fa, szén). Tizenhat lakásban fűtött kút adja vizet – mind mélyfűrésű „csőkút”, fele hydroforral, egy esetében a kövesút mellett elhaladó vezetékes víznek van udvari csapja. A részletesebb elemzés azt

mutatja, hogy a szociális okból kiköltözők lakásainak komfortfokozata nem marad el jelentősen a régiektől.

Az épületek között szigetelttel nem találkoztunk. A falazat általában helyi régi mészhomok téglá (ami hiányos alapozás esetén erősen salétromosodik!), illetve salakbeton. Egy vályogfalú épületet mértünk fel, ami egy korábbi csőszház lakássá történő átalakítása után lett a falazat fő jellemzője (egyik nyilatkozó család, ahol most „rokon” lakik, mondta el, hogy közösen építették meg a toldalékot, így lett „lakás” a kissé romos épületből).

Ami a külső vakolatot érinti rákérdeztünk, mert ezt szigetelés és komfortérzet szempontjából egyaránt fontos tényezőnek éreztem. Ebből a szempontból: „*új-szerű állapotban*” találtunk két lakást, „*régi, de összefüggő vakolatú*” hat, és „*régi, hiányos*” négy – három régi lakos, egyik kiköltöző –, „*erősen hiányos*” hat, és „*nincs vakolata*” egy lakásnak. Ez utóbbi két kategóriát „szociális okokból kiköltözők” lakják!

A „tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság” részletes összegzése kapcsán kiemelhetők az alábbiak:

Kerékpárral mindegyik család rendelkezik, általában a felnőttek és az iskolába járó gyermekek számának megfelelő mennyiségben. Továbbra is ez a fő közlekedési eszköz a halasi külterületen élők esetében, ezért – is – nem lehet eléggé fontos a megközelíthetőség, az utak állapota. Hat családnak van személygépkocsija, mind tíz évnél öregebb, alacsony kategóriás. Két esetben munkába járásra, ugyancsak két esetben piacozás, bevásárlás volt a fő használati cél, egy esetben pedig „*van, de nem jó, nincs pénz a javítására*” – írta az adatközlő. Számítógép – internet kapcsolattal - egy családnál van. Mind a tizenhat villannyal rendelkező, plusz az aggregátoros tanya el van látva televíziókészülékkel. DVD lejátszó 12 családnál van, ebből 8 a szociális menekülő csoportba tartozik. Újságot a régóta tanyán lakók járatnak, három esetben utaltak rá konkrétan, könyvet is jelentősebb számban (30, vagy az fölött) ott találtunk. A menekülő-kiköltöző családoknál nem láttunk könyvet.

Iskolázottság, munkahely. Az iskolai végzettség alapján – és ahogyan majd lájuk a foglalkozási státusz esetében és jövedelem típusánál – egyértelműen rosszabbak a szociális okokból kiköltözöttek mutatói. Nyolc általánosnál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezik a megkeresett felnőttek több mint harmada, de amíg ebbe a kategóriába a régi tanyai lakosok közül mindössze hatan tartoznak (két idős ember), a szociálisan menekülők közül tizennégyen, akikből kilencen aktív korúak! Viszonylag magas az iskolába járók száma: 26 fő, akiknek többsége – 18 fő – a szociális okokból kiköltözők családjából kerül ki. A 13 szakmunkás végzettségűből 8 a régi lakók, 5 az újtanyai családok közé tartozik. Állandó munkahellyel mindössze négy család esetében találkozunk. Ugyanakkor a gazdálkodást, mint megélhetési és/vagy bevételi forrást a régi tanyai lakosok közül öt család

említette, a másik csoportban mindössze egy esetben jelenik ez meg (ott is lótar-tás, illetve a lovaskocsival vállalt kisebb fuvarok).

Munkanélkülit nem találunk a régi tanyán lakó aktív korúak között, hat főt igen a szociális okokból kiköltözők között. Ha ehhez hozzávesszük, hogy további nyolc fő alkalmi, napszám és közhasznú munkából szerzi jövedelmét, akkor még rosszabb a kép. Rendszeres szociális jellegű támogatást kap egy család a régiek közül (unokáját nevelő idős asszony), a menekülők közül hét családnál jelenik meg ez mint a jövedelemforrás egyik eleme. Hasonló az arány az eseti szociális juttatásoknál is. A régóta tanyán élők közül egy jelölte, hogy kapcsolatban volt már a szociális ellátó rendszerrel a szociális menekülők közül mindenki.

Megélhetés, életviszonyok. Szociális sérülékenységek szempontjából vannak különösen veszélyeztetett helyzetben lévők. Fogytékossággal élőket nem találtunk.

Roma család a szociális menekülők közül 6 volt, régen ott élők között nem fordultak elő. Rögzíthető, hogy - ebben a felmérésben - a vizsgálat szempontjából az eltérés nem a „roma” és a „nem roma” családok életvitele, élethelyzete között húzódott.

Mindegyik család esetében jelentkezik valamilyen megélhetési, szociális probléma. Anyagi gondokkal küzdenek mindannyian, ebből 14 esetben „*a napi megélhetés is gondot okoz*”, további két esetben is ez a helyzet „*gyakran előfordul*”. Három családban tartós betegség, négyenél munkanélküliség okoz folyamatos kihívást. Ez utóbbihoz jön még hozzá négy „*csak alkalmi, eseti munkalehetőség*” válasz. Egyik tanyán egy idős nagymama neveli unokáját (a szülők elváltak, utána a volt apa meghalt, lánya nem törődik a gyermekkel, Szegeden él nem is jár haza, hét éve a mama neveli unokáját, árvasági ellátást is kapnak).

Viszonylag magas a gyerekek esetében az iskolai mulasztások miatti hivatalos jelzések száma, ez szinte minden tanyára kimenekülő családnál és egy régi tanyai lakos családnál fordult már elő.

Kölcsöntörlesztése minden szociális menekülő családnak van – közülük négynek jelentős az elmaradása is –, és egy régi kint élő jelezte, de elmaradása nincs. További három család – mind kiköltöző – mondta el, hogy folyamatosan tartoznak magánszemélynek, az egyiket kifizetik, jön a másik (az uzsora szinte mindennapos). A tanyán rezszi-közmű díj tartozása – mivel jelentősebb közműellátás nincs is – mindössze kettő, szociális okokból ott élő családnak van: villany, de azt mindenképpen kifizetik, mert arra megteremtik a fedezetet. Ugyanakkor az öt évnél kevesebb ideje kint élők egyöntetűen jelentős felhalmozott, és ki nem fizetett közüzemi tartozásról beszéltek. Valamiféle gazdálkodásra – minimum baromfitartásra és konyhakert kialakítására – minden tanyán van lehetőség. Van ahol ez jövedelemforrásként jelenik meg, van, ahol kiegészíti a megélhetési költségeket, legalább az önellátás szintjén. Ez a „régen tanyán élők” esetében meg is jelenik

valamilyen formában. Egy család – két idős házaspár – esetében jelent meg a „piacozás”, ahogyan ők fogalmaztak: „*egészen kicsi kistermelők*”, gyümölcs és zöldség, kevés tejtermék, tojás eladásból egészítik ki jövedelmüket, de legalább ennyire fontos a kapocs, ami ezzel a városhoz köti őket, és az, hogy a maguk urainak érezhetik magukat. A saját kisgazdaságuk a méretéhez mérten fel is van szerelve – természetesen jóval elmarad attól, ami fejlettnak, korszerűnek mondható, de az elmúlt évtizedek kis tanyái esetében lezajló „felhalmozási” lehetőségeknek megfelelően. Egy régi, de piacozásra alkalmas autó, csettegő, a kézi munkát segítő rotációs kapa elég arra, hogy a szállításokat és az apróbb gépi munkákat megoldják, a nagyobb feladatra – tárcsázás, aláfordítás - egyik szomszédot szokták megbízni. Ami miatt aggódnak, az az, hogy gépeik régiek, egy komoly meghibásodás esetén nincs olyan tartalékuk, amivel fel tudnák újítani, kicserélni azokat. Az előzményekkel rendelkező tanyai életmód kialakította mindenütt a legalább kiegészítő, önellátó – gazdálkodás valamilyen formáját. Baromfi, konyhakert, kiskert és az azok műveléséhez szükséges kéziszerszám mindenütt van. Gyümölcs is megteremhat felmért tanyánál. Érdekes, hogy a korábban kiterjedt szőlőművelés mindössze két helyen kerül említésre, valószínűleg jelentős élőmunka igénye miatt esett vissza. A szociális okokból kiköltöző családok egyike sem folytat semmilyen tartós gazdálkodási tevékenységet. Egy helyen van pár tyúk egy másik helyen – levágás előtt álló – sertés, és egy tanyában ló (hozzá egy hold kaszáló).

Védtelenül? A gyermekek és az idősök szociális helyzete a tanyavilágban. Mielőtt ennek az egységnek a tárgyalásához kezdek, egy rövid kis kitérőt kell tennem. Ezen a területen Kiskunhalas és környéke országos hírnévre tett szert az 1970-es években. Akinek ez köszönhető volt, az Lakatos Vince. A dokumentumfilm rendező¹⁹ ikonikus alakja Kiskunhalas szellemi kulturális örökségének. Neve – sajnos – napjainkra kikopik az országos köztudatból, pedig egyike volt azon keveseknek, aki a művészet, a képi megjelenítés eszközeinek alkalmazásával a „maga korában” közvetlen hatást tudott gyakorolni a korabeli szociálpolitikára. Készített egy portréfilmet, ami bemutatásakor jószerével hatás nélkül maradt – bár kétségtelenül több elismerést kapott a filmes, dokumentumfilmes szakmától – az 1969-es Magányt. Rá közel tíz évre – 1978-ban - készült egy filmsorozat, mely három és fél részből állt: Naplemente címmel, ami viszont egy országot mozgósított, ébresztett rá egy jelentős társadalmi réteg, a tanyán élő, magukra maradt öregek hétköznapi életében tragikus sorsára. Hatására felgyorsult az a folyamat, melynek eredményeként a szociális otthoni hálózatban megjelent a „tanyai idősök otthona”, az egyik legelső pontosan Kiskunhalas mellett az ún. Baky-kastélyban. Akkor – hiszen ez esett egybe a kor felfogásával – az intézményi elhelyezést preferálták. Ugyancsak Lakatos dokumentumfilmes munkái irányították rá a figyelmet – többek között – a tanyai gyerekekre, különösen az iskolásokra. A megoldás

itt is – hiszen a hetvenes években a tanyák középtávon történő megszűnését prognosztizálták – a gyermekek hétközi elhelyezésének terve volt. Így létre is hozták a tanyai kollégiumok hálózatát, közülük is az elsők között a kiskunhalasi Tanyai Diákotthont, mai nevén Bernáth Lajos Kollégiumot. A három és fél évtizeddel ezelőtti megoldási koncepció tehát az intézményi ellátás felé terelte mind a tanyán élő idősek, mind a gyermekek sajátos problémáinak megoldását. Ideig, óráig – ellenérvek és ellenérzések ellenére - működőképesnek is tűnt ez a megoldás. Ugyan akkor már a kezdetektől kezdve volt egy érezhető, komoly idegenkedés a tanyai idősellátás intézményesítésével szemben: aki tágas térben, viszonylagos magányban, vagy párjával élte élete nagy részét, nehezen szokta meg, vagy nem akarta elfogadni az intézmény sajátos rendjét, a többágyas elhelyezést. A gyerekek pedig a családtól való távolságot viselték nehezen. A kétségtelenül jó szándékú intézményesített megoldási kísérletek átmenetileg, bár csak tüneti szinten, de elfedték a problémát, de a lényegét – a tanyán élők életminőségének javítása – érintetlenül hagyták, és ma már látható, hogy megindult egy sajátos „újratermelődési folyamat”, mely párosulva a szociális problémák deprimáló hatásával egyre nehezebb, adott esetben kezelhetetlenné váló helyzetet jelent.

Adalékok az idősek helyzetének alakulásához a vizsgált területen. Az eredendően tanyai lakosok 30%-a tartozik ebbe a csoportba (ez megfelel a teljes mintának is, azzal a kitéttel, hogy ott az összes tanya 30%-át idős ember, vagy idős emberek lakják kizárólag). Az általam felkeresett családok esetében az kettőt egy-egy házaspár alkotja – más nem is lakik velük – és egy idős asszony lakik az unokájával. Minden családban van legalább egy idős családtag, aki együtt él velük. A szociális menekülők esetében nem éri el a 20%-t az arányuk az összlétszámon belül, és mindössze négy családban találunk egy vagy két idős embert. Viszont, és ez kétségtelenül pozitívum, mindannyian rendelkeztek jogszerző idővel, így részesülnek nyugdíjban is. Szociális szolgáltatás rendszeres igénybevételéről két esetben szolgáltatnak adalékot mindössze. Az egyik idős házaspár jelezte, hogy be vannak kapcsolva a Községi Segélyhívó Rendszerbe, a férj akut magas vérnyomása, és a biztonságérzetük miatt. Három család esetében volt adatolható, hogy havonta legalább egyszer kapnak segítséget a mezőöri szolgálattól (főleg gyógyszer „ügyintézés”), mind a három a régen tanyán élők közül került ki. A többi idős ember családban él, a család kezeli a felmerülő problémáikat. A négy „régen tanyán élő” család - ahol két esetben egy-egy még magabíró, gazdálkodó házaspár, a harmadikban az unokáját nevelő asszony él - ugyanakkor elmondta, hogy félnek attól, mi lesz, ha nem bírják majd magukat, illetve ha az unoka, aki most nyolcadikos elmegy tanulni és hét közben nem lesz hazajárós?

Az orvosi ügyek intézése és a bevásárlás ad okot a legnagyobb aggodalomra. A két házaspár úgy nyilatkozott, hogy megszokták már, a heti egyszeri – jó időben kétszeri – piacozást, amikor találkoznak másokkal, megtudják, milyen hírek vannak

a városban, el tudnak intézni egyes ügyeket. Nem tudják mi lesz később. „*A családdal nem igazán jó a kapcsolatunk, a fiunk Bajára nősült, ott élnek, de ritkán jönnek haza, a menyünk nem szeret ott lenni náluk, az unokákat is úgy nevelte. Sokat küzdünk azzal a kis rossz homokkal, kevés a nyugdíj, de kis gyümölcsöt, tojást, pár zöldséget hordunk a piacra, abból bejön pár forint, de a nélkül nehezen élnénk meg, mert sok a gyógyszer is. Nem akarunk elmenni a tanyáról, nem hisszük, hogy otthonban meg tudnánk szokni. Ami itt van az miénk! Nekünk nem szól senki, mi is békén hagyunk mindenkit!*”²⁰ A szociális menekülők esetében a már korábban is a családokkal élő szülők, vagy szülő költözött együtt a családdal ki a tanyára.

A gyermek a tanyán. A családok közül 8 volt ún. nagycsaládos, azaz háromnál több gyermeket nevelő. Az nyolcból hat a szociális menekülő kategóriába tartozik.

Tíz családnál él kisgyerek, aki még nem jár iskolába, közülük nyolcan a „ki-költözött” családoknál.

Az iskolába járók közül öt család gyermekei kollégisták, mind az öt szociális menekülő család, a régóta tanyán élő családok gyermekei bejárók. Ez utóbbiak megoldják a bejárást, bár van, akinél a járatos busz messze van az otthontól, de rossz idő miatt nem maradnak otthon (kivéve a szélsőséges időjárást). Közülük mindössze egyik család kapott figyelmeztetést mulasztás miatt, de csak, mint kiderült a betegség miatti igazolást későn adták le. A többi család esetében rendszeres a késés, mulasztás. Döntően a rossz időre hivatkoztak – kollégiumi/iskolai beérkezést is elmulasztva akár ez miatt -, illetve arra, hogy „*vigyázni kellett a kisebb gyerekekre, amíg a szülők dolgoztak, ügyeket intéztek*”. Az orvosi ellátás nem jelentett különös problémát, ahol gyermek volt, ott betegség esetén megoldották a vizsgálat elvégzését, a gyógyszerkiváltásban voltak - anyagi okok miatt - késések, főleg a kimenekülő nagycsaládoknál, de megoldották, ha máshogyan nem sikerült, akkor uzsorástól vettek fel kölcsönt. A tanyán maradók rendszerint megoldják a rendelőbe való bejutást, csak nagyon súlyos esetben hívják ki az ügyeletet házhoz, a szociális menekülők – elmondásuk szerint – gyakrabban élnek a kihívás lehetőségével: „*annyira beteg volt*”, „*rossz útban/időben csak nem vihettem be*”, „*azért van autójuk, ki tudnak jönni*” (ez egyébiránt a felnőttek betegsége esetében is igaz). A tanulás feltételei – hely, felszerelés, idő – a régen tanyán élők esetében többnyire biztosított, bár a gyereket jobban befogják a ház körüli munkába. A másik csoport nem tulajdonít ennek nagyobb jelentőséget, aki kollégista ott megtanul mindent és segítséget is kap, a többi gyerek pedig szabadon éli életét. Évismérlésre minden kiköltöző család (hat iskolás gyermeket nevelő) esetében találtunk utalást összesen nyolc tanuló esetében Súlyos elhanyagolást nem észleltünk, higiénés problémákat hét – mind szociális menekülő - családnál azonban igen. Meleg víz hiánya (körülmenyes melegíteni, nincs megfelelő méretű mosdó), nem jó a mosógép, „*mondtam neki, de nem mosakodott meg*”, „*más is jár napközben piszkosan, a tanyán nem olyan egyszerű ez*” - volt a sokféle hivatkozási alap.

A vizsgálat tapasztalatainak rövid összefoglalása. Összességében kijelenthető, hogy a régóta tanyán élő családoknak eléggé természetes ez az adott élethelyzet, a gyerekek is ebben nőnek fel, megvannak a problémakezelési technikák, ami a másik csoport esetében nem mondható el.

Az összes kérdés részletes feldolgozása jóval meghaladná jelen tanulmány kereteit, itt most kiemeltem azokat a tényezőket melyek adott esetben egy alaposabb kidolgozható, árnyaltabb „tanyai helyi cselekvési programhoz” adalékkal szolgálhatnak.

Nem vártam, nem is kaptam „megdöbbenően új adalékokat”. A 2005-6-os felmérést sem eszközeiben, sem teljességében meghaladni nem lehet, de az ott megfogalmazottak megerősítése, a személyes tapasztalatok megfogalmazása hozzájárulhat egy objektívebb kép kidolgozáshoz.

Hogyan tovább? ..és kikkel?

Úgy gondolom az előzőekben sikerült azt bemutatnom, hogy a régi, klasszikus „tanyán maradók” – „hagyományos tanyákon”²¹ élők - csoportjával még hosszú ideig kell számolnunk. Mellettük az elmúlt egy évtizedben főként megjelentek - és egyre nagyobb számban jelennek meg - a „szociális menekülők”. Ők többnyire az eleve „leromló állapotú tanyában” élők, akik, a jelen gazdasági és társadalmi helyzetben várhatóan egyre nagyobb tömeget fognak jelenteni, folyamatos utánpótlással, és – részleteiben ma talán még nem is pontosan körülhatárolható – halmozódó szociális problémacsoporttal.

Egyre inkább érzem, hogy a tanyán élőknek kisebb az érdekérvényesítési képessége és esélye.

Valószínűleg ezen a téren is vannak komoly adósságok. A „régii tanyai emberek” (a második világháború előtt) tartották egymással a kapcsolatot, piacokon, vásárban rendszeresen találkoztak, összefogtak, ha úgy alakult, volt közösségi tér is. Hiszen a tanyai iskola az nem csak az oktatás, hanem az ünnepi és közösségi események, istentiszteletek, de gyerekkoromban is még ismeretterjesztő előadások, filmvetítések helyszíne is volt.

Ma erről már nem beszélhetünk. A tanyai lakosság jelentős része atomizálódott. Sem készítése, sem helye, módja nincs arra, hogy közös problémák – vagy, jó esetben pozitív események, ügyek – miatt találkozzon, összefoghasson, hallassa szavát. Két ember tudta pontosan az országgyűlési képviselője nevét, három a helyi önkormányzati képviselőjét. Kilencen nevezték meg a jelenlegi polgármestert (hét nem tudta, négy az előzőt nevezte meg. Ugyanakkor mindenki ismerte az orvosát, gyermeke orvosát és a mezőőrt, aki a területet járja.

A sok, sok „fejlesztési stratégia” fontos szerepet tulajdonít például a tanácsadói szolgálatnak és a non-profit szervezeteknek. Számba veszi a kulturális, öntevékeny és szociális szervezeteket. Támogatni javasolja ezeket: „Honlap-fejlesztéssel” és „Közös kiadvány” megjelentetésével. Ezek kétségtelenül fontos és jó kezdeményezések, de ugyanakkor kétséges, mennyire érik el a tanyákat, az ott élőket?

Miközben például sorra pusztulnak a volt tanyai iskolák, illetve mennek át jelentős funkcióváltáson, ahelyett, hogy például bizonyos közösségi decentrumok – és ezzel szolgáltatás kitelepítés, fórum megteremtésének a lehetősége – jöhetne létre²².

Mezőőri szolgálat – egy sajátos modell Kiskunhalason²³. Feltűnt, hogy ahol jártunk Kiskunhalas környékén mindenütt szóba került a mezőőrség, mint segítő, támogató szervezet. Először meglepőnek tartottam, azonban amikor végiggondoltam rájöttem, hogy gyakorlatilag az egyetlen olyan hivatalos szerv amelyik, naponta megjelenik a tanyákon, elérhető, felkeresi az ott élőket. Jellemzően adódóan ellát egyes hatósági feladatokat, de mégsem hatóság.

Két fontos területet emelhetünk ki:

Segítő feladatok: A közösségi riasztórendszer működtetéséről már esett szó, de ezen felül napi gyakorlat, hogy az „elesettekről” (idős, tartós beteg vagy ágyhoz kötött beteg) gondoskodnak. Ez jelenthet bevásárlástól kezdve, gyógyszerkiváltáson át a „napi egyszeri ajtónyitás”-ig mindent. Az elmúlt (2012-es) évben egy – gazdálkodó kezdeményezésére – tanyai lakosokból és városi önkéntesekből álló csoport hozzá fogott GPS koordináták alapján azonosítani a tanyákat. Két terület az Alsó-öregszőlők és a Felső-öregszőlők elkészült (ez kb. negyede Halas tanyás térségének), de a többire még nem jutott idő, energia, pedig nagy segítség lenne, hiszen a mentők, rendőrök, orvosi ügyelet, hivatal egyaránt rendelkezik GPS vevővel.

Tanyavédelem: A mezőőrség létrehozásának eredeti célja ez volt. Úgy vélik ennek a funkciójának egyre teljesebben meg tud felelni. Fő feladatuknak a megelőzést tartják. Jelen vannak, visszatartanak. Sokan már várják őket „megnyugtató, hogy erre jártok Tibikém, azóta nem csavarognak erre...”.

Véggövetkeztetések

A magyar, benne a homokhátsági, abban a kiskunhalas tanyavilág alakult – fejlődött – és át – alakult – új tényezők jelentek meg a tanyák használatában. Ezek egy része prognosztizálható volt (*agglomeráció, gazdaság-fejlesztés*, az uniónak köszönhetően: külföldiek tulajdonszerzése), másik része „konstatálható” (*előregezés*), harmadik része viszonylag új jelenség (*a szociális menekülők*). A két utóbbi

– kiegészülve a régen tanyán lakók általános és egyedi problémáival - szociális bombaként ketyeg.

Úgy érzem, ez a tünet-együttes hosszú távon fenn fog maradni és újra fog termelődni. Különösen két csoport, „tanyahasználói típus” az akikre oda kell – az eddigieknél jobban- figyelni:

- **A „tanyán maradók”** (az RKK ATI megfogalmazása szerint „hagyományos” tanyák).

Ott lakik, ott is lakott. Naponta megéli a tanyai élet előnyeit és hátrányait. Ez az a csoport, aki életmódjával, hagyományaival, ezer szállal kötődik a tanyához. Oda született, oda szocializálódott és ott is akar maradni. Előnye (?), hogy ehhez az életmódhoz szokott hozzá. A tanyai életmód technikáit ismeri. Nem érzi magát elesettnek – ha igen azt csakis az életkor és egészségi állapota miatt -, elfogadja a segítséget, de valószínűleg nem kérné. Nem kérné öntudatból, és mert úgy érzi, ha kell, meg tudja oldani a problémáit. Ezt a csoportot évtizedek óta „eltűnőnek” vélték: a tanyák elöregednek, kihalnak, ez a fajta „klasszikus” tanyai életmód majd eltűnik. És így vélik sokan ma is. Az én tapasztalataim és az elvégzett vizsgálatok nem ezt prognosztizálják. Legalábbis nem annyira rövidtávon, hogy ne kellene számolni a „tanyán lakók” problémáival: úthálózat fejlesztése, villamosítás, tanyavédelmi programok, szolgáltatások helybevitel, vagy elérhetőségének megteremtése.

- **„Szociális menekülők”** (Az RKK ATI felmérésére támaszkodva, szerintem a „leromló állapotú tanyák”-ban élők), vagy más megfogalmazás szerint „szociális kiköltözők” (LENNER és mások 2014/).

Természetesen a két - általam korábban 1. és 3. kategóriában jelzett - csoport között vannak átfedések is, de ez az utóbbi mutat olyan sajátosságokat, melyek alapján úgy vélem külön elemzést illetve sajátos problémakezelést igényelnek.

Általában nem ide születtek, nem itt nőttek fel. Másképpen szocializálódtak. Tanyára történő költözésüket átmenetinek gondolják, nem „fektetnek be” a környezetükbe, nem adaptálódnak az ottani életmódhoz. Korábbi élethelyzetükből adódóan már többnyire találkoztak a szociális ellátó rendszer valamely elemével, ismerik, bizonyos értelemben használják is azt. Páran már felismerték, hogy az átmenetinek gondolt kiköltözés várhatóan hosszú távú, esetleg végleges.

Ez a két tanyahasználó csoport – tanyán maradók és szociális kimenekülők – politikailag általában nem aktívak. Szavazóként „nem fontosak”, így a politikai döntéshozók sem fejtenek ki különösebb aktivitást irányukban. Képviseljük a szét-szórtság és a távolság miatt nem megoldott. Érdekeik megfogalmazására nem, vagy csak korlátozott mértékben – egy egy kiugró konfliktus esetén – képesek és képesek. Sem szervező erővel, sem megfelelő eszközökkel nem rendelkeznek ehhez. A korábban még meglévő – tanyai iskolák, majd tsz- esetleg más gazdasági-központok

– „közösségi találkozó pontok” teljesen eltűntek, azok pótlására sem erő, sem gazdasági háttér nincs. „Önszerveződésről” nem beszélhetünk, „közösséggé szervezés” pedig ma nem aktuális érdeke egyik döntéshozatalban érintet erőnek sem. Jelenleg nem érzékelek hosszú távú, akár ciklusokon átnyúló, közmegegyezésen alapuló koncepciót. Amikkel találkoztam, ami van, az véleményem szerint, már középtávon is kevésnek fog bizonyulni²⁴. A társadalom tudomásul veszi: *Szegények voltak, tovább szegényedtek, vettek, vagy béreltek egy olcsó tanyát, elvesznek ezután is.* „Nincsenek szem előtt.” Gondjaik: egészségügyi problémák, egészségtelen élet és lakásvizonyok, iskolai mulasztás, munkanélküliség, elzártság és a többi besorolódik a „nagy átlagba”, azt nem rontja, nem javítja.

A csekély infrastrukturális fejlesztésen túl, **a szolgáltatás helybevitel** – tananyagondnoki szolgálat – **jelenleg az egyetlen működőképesnek tűnő koncepció**, amely szisztematikusan foglalkozik a tanyák problémájával, eléri az ott élőket. Tapasztalatai, eredményei jók. Ehhez hasonló feladatokat vállal fel több helyen – kénytelen kellen, de más megoldás hiányában – a mezőri szolgálat, mely komoly, valójában alapfeladatot lát el a tanyavédelem terén is.

2013-ban úgy véltem ez a két valódi megoldás áll rendelkezésre, most azonban úgy érzem, **amennyiben nem történik meg valós feltárása, és valós problémakezelése a tanyán élő, leszakadó társadalmi csoportnak, akkor komoly társadalmi konfliktus eszkalálódása várható.**

A tanyán maradó réteg látszólag „belesimult” – de nem biztos, hogy belenyugodott - az ottani élethelyzetbe, de a „szociális menekülők” esetében számítani lehet már rövidtávon is ütközésre. Ennek két forrása lehet: Egyrészt az egy, egy családot körülvevő közvetlen környezet részéről (már megindult a folyamat: *„ők azok, akik miatt...” „nem igaz, hogy tudnak így élni...” „ez a pár család oka itt minden bajnak...”*) megnyilvánulhat egy szembenállás, mely kölcsönössé válhat, másrészt a fokozódó elszegényedés miatt fejlődhet, akár elviselhetetlenségig a konfliktus.

Ennek megelőzése, illetve az ahhoz vezető út egyik első lépése pedig – úgy gondolom – egy pontos, és folyamatosan karbantartott diagnózis felvétele lehet.

Vannak kétségtelenül jó kezdeményezések. A problematika szisztematikus kezelésére törekvő „tanyaprogramok”, jogszabályi rendelkezések, párra magam is utaltam.

Ugyanakkor továbbra is megmaradnak bizonyos romantikus elképzelések a „*tanyai élet régi jó szabadságáról*”, előítélet az ott élőkről „*részben maguk is tehetnek róla, hogy olyanok amilyenek, miért nem dolgoznak, kijöttek ide a csavargók, lumpen elemek*”, jelen van a paternalista szemlélet a „*biztosítjuk, felkaroljuk, támogatjuk, tudjuk mi azt*” gondolatkör mentén.

DE!

A tanyák története az elmúlt két és fél évszázadban azt mutatta meg, azt mutatta be, hogy az ott élőkéről, az ott élők bevonása nélkül nem lehet, nem szabad dönten, gondolkodni, beszélgetni. Még akkor sem, ha kétségtelenül alig, vagy esetenként egyáltalán nem képesek felismerni sem, főként megfogalmazni saját érdekeiket, hát még az annak képviselőjére alkalmas – civil, politikai, érdekvédelmi – formációkat létrehozni, működtetni.

Felhasznált irodalom

1. A dél-alföldi régió vidékfejlesztési stratégiái - A dél-alföldi régió 14 LEADER Helyi Akciócsoportjának vidékfejlesztési stratégiái .ppt formátumban. - <http://umvp.eu/?q=a-del-alfoldi-regio-videkfejlesztési-strategiai#attachments>
2. A homokhátsági tanyák társadalma és szociális problémái (tanulmányok) – Tanyakutatás 2005 (Kutatási jelentések 3. füzet) – Rö: RKK ATI 3.
3. A homokhátsági tanyák jellemzői az adatlapok alapján Tanyakutatás 2005-2006 (Kutatási jelentések 8. füzet) - MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét - Rö: RKK ATI 8.
4. B/38. számú, JELENTÉS a tanyák és tanyás térségek megőrzéséről, fejlesztéséről szóló 49/2009. (V. 27.) OGY határozatban foglaltak 2011. és 2012. évi végrehajtásáról” - elérhető: <http://www.parlament.hu/irom40/00038/00038.pdf> rö: /B38/
5. Becsei József: A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők - in. Magyar Tudomány 2002. szeptember - Rö: Becsei 2002.
6. Bibó István: A tanyakérdés vitájának újjáéledése és erdei ferenc tanyakoncepciója 1973 (Bibó István válogatott tanulmányok IV. kötet) <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/432.html> - Rö: Bibó 1973.
7. Dr. Csátori Bálint és Kiss Attila (Szerk.): Tanyai kaleidoszkóp - A 2002–2003. évi tanyakollégium munkájának eredményei – MTA RKK Kecskemét, 2004. – Rö: Csátori-Kiss 2004
8. Erdei Ferenc: Magyar tanyák – Akadémia K. Budapest 1976 - Rö: Erdei 1976.
9. Hornyák Sándor és Korom Annamária: A tanyavilág fenntartható fejlesztésének keretei Szentes példáján (in. VI. Magyar Földrajzi Konferencia tanulmánykötete Szerkesztette: Nyári Diána – Szeged 2012. 406-416. oldal)
10. Fejlesztési projektek - A vizsgált időszakban futó vidékfejlesztési projektek a térség vonatkozásában:
11. (Budapest, 2009 November 26) <http://umvp.eu/?q=a-del-alfoldi-regio-videkfejlesztési-strategiai#attachments> :

- i. Kiskunok Vidéke, a tanyás térség jövője - Helyi Vidékfejlesztési Stratégia – Kiskunok Vidékéért Egyesület
 - ii. A térség fenntartható fejlődésének biztosítása, a lakosság életminőségének javítása - Helyi Vidékfejlesztési Stratégia – Homokhátság VE
12. Jogszabályok:
- a. 49/2009. (V. 27.) OGY határozat „a tanyák és tanyás térségek megőrzéséről, fejlesztéséről”
 - b. 97/2005. (XII. 25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról. Az Országgyűlés a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. Tv. Alapján
 - c. Tanyafejlesztési Program előirányzat keretében nyújtott támogatás igénybevételeinek feltételeiről szóló 81/2011. (VIII. 11.) VM rendelet
 - d. A Tanyafejlesztési Program a Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásával összefüggő feladatokról szóló 1074/2012. (III. 28.) Korm. határozattal [a továbbiakban: 1074/2012. (III. 28.) Korm. határozat] elfogadott Nemzeti Vidékstratégia kiemelt térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programja
 - e. 35/2015. (VI. 30.) FM rendelet - a „Tanyafejlesztési Program előirányzat keretében nyújtott támogatás 2015. évi igénybevételeinek feltételeiről”
 - f. „20/2017. (IV. 26.) FM rendelet a Tanyafejlesztési Program előirányzat keretében nyújtott támogatás 2017. évi igénybevételeinek feltételeiről”
 - g. 188/1999. (XII. 16.) Kormányrendelet a falugondnoki szolgálat működésének engedélyezéséről, továbbá a szociális vállalkozás engedélyezéséről
 - h. 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról - Rövidítés: SZT
13. Kiskunhalas város polgármesterének előterjesztése a képviselő-testület 2012. április 25-i ülésére: Beszámoló a Rendészeti Csoport (Városi Rendészet) 2011-ben végzett tevékenységéről – Rövidítés: Mezőőrjel.2012.
14. Lennert József –Kovács András Donát – Farkas Jenő Zsolt – Bódi Ferenc: Lakóhelyi szegregáció a dél-alföldi mezővárosokban – in. Esély 2014. 6. szám.
15. Magyar Nemzeti Vidékfejlesztési Hálózat – Rövidítés: MNVH
<http://www.mnvh.eu/hirek/114/20090407/europai-konferencia-vidékfejlesztésről>
16. Mi lesz a tanyákkal? – Hazafias Népfront Országos Tanácsa 1973.
17. Népszámlálás 2011-20. Külterületen élők társadalmi, gazdasági jellemzői – KSH. 2016. július – 60 oldal - Rövidítés: KSH 2016.
18. Összefoglaló az MTA RKK ATI és a VÁTI Kht. Által „Átfogó fejlesztési program a tanyás térségek helyzetének a javítására, különös tekintettel a tanyavillamosítási feladatokra” címmel végzett munkáról - VÁTI Magyar Re-

- gionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság és az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet - Budapest - Kecskemét, 2005. augusztus - Rövid: ÖSSZEFG 2005.
19. Rácz István: A tanyarendszer kialakulása (in: Pölöskei Ferenc – Szabad György: A magyar tanyarendszer múltja – Akadémiai kiadó, Budapest 1980. 97-149. oldal)
 20. Romány Pál: Az agrárpolitika és a tanyák a mai Magyarországon – in. Magyar Tudomány 2000. év április – Rövid: ROMÁNY2000
 21. Tanyák fejlesztése - Faggyas Szabolcs, természet és környezetvédelmi ügyintéző jelentése 2005. november 9. – kézirat: Kiskunhalas, Polgármesteri Hivatal, Városfejlesztési osztály - Rövid: Faggyas 2005
 22. Tanyakutatás 2005 - 2006 (Kutatási jelentések 1-11. füzet) - MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét
<http://www.alfoldinfo.hu/tanyakutatasi/> - Rövid: RKK ATI
 23. Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013 – Rövid: ÚMVP
<http://umvp.eu/?q=category/23&page=4>

Jegyzetek:

¹ „Tetten érhető” a jelenlegi szabályozási koncepcióban is, nevezetesen a 35/2015. (VI. 30.) FM rendelet

a „Tanyafejlesztési Program előirányzat keretében nyújtott támogatás 2015. évi igénybevételének feltételeiről” – c. jogszabályban

² Ebből a szempontból megfelelő kiindulóalapot jelentett, jelenthet a B/38. számú „JELENTÉS a tanyák és tanyás térségek megőrzéséről, fejlesztéséről szóló 49/2009. (V. 27.) OGY határozatban foglaltak 2011. és 2012. évi végrehajtásáról” – amely anyag, a hivatkozott intézkedésekkel egyetemben szintén a 2005-ös átfogó - Homokhátsági vizsgálatra hivatkozik, illetve annak egy adott részegységét megismétlő, kibővítő eredményeit vette alapul. – elérhető: <http://www.parlament.hu/irom40/00038/00038.pdf>

³ Népszámlálás 2011-20. Külterületen élők társadalmi, gazdasági jellemzői – KSH.2016. július

⁴ A 2001-es népszámlálást követően országosan is emelkedett a külterületi (természetesen ez a KSH fogalomhasználatában nem „csak” a tanyát jelent!) lakosság száma. 2011-ben az ország területén 306 ezer fő él külterületen, ez 2,3 %-kal több, mint 10 évvel korábban. (KSH 2016. 8.p.)

⁵ „Szociális kiköltözők” - A szakirodalom egy része, köztük Lennert József–Kovács András Donát – Farkas Jenő Zsolt – Bódi Ferenc: Lakóhelyi szegregáció a dél-alföldi mezővárosokban – in. Esély 2014. 6. szám. 15.p. is ezt a fogalmat használja.

⁶ Megjegyzés: a Tanyakutatás 2005-2006. (MTA RKK ATI) a „szociális kiköltözők” kifejezést használja. A „kiköltözés” az számomra valamiféle feltételezett döntési, válassztási lehetőséget sugall, a „menekülés” inkább a kényszer elemet hangsúlyozza, véleményem szerint ez erősebben van jelen, így én inkább a „szociális menekülők” meghatározást használom.

⁷ A Duna–Tisza közí homokhátság kiterjedése megközelítőleg 10 000 négyzetkilométer. Nagyrészt a Duna–Tisza köze síkvidéki kistájakat fedi le, de velük nem teljesen azonos. Gyakran említik a Duna–Tisza köze vagy a Kiskunság részeként, azonban mivel Magyarország természeti tájainak rendszertani felosztásában e módon nem szerepel, a homokhátság nem illeszthető egyik klasszikus tájbeosztási kategóriába sem. A térség közigazgatásilag sem határolható le egyértelműen, hiszen bár jó része Bács-Kiskun megyében található, lényeges részei nyúlnak át Pest és Csongrád megyébe is. (forrás: wikipedia)

⁸ Az itteni és a következő kronológiai hivatkozások: Mester Sándor: Kiskunhalas város helytörténeti kronológiája a kezdetektől - 1800-ig (Kézirat, Martonosi Pál Városi Könyvtár, Kiskunhalas – megjelenés alatt)

⁹ Tanya szavunk eredeti „halászó hely”, majd „halászkunyhó” jelentése változott meg úgy, hogy a 18. század első felében és középen sok alföldi településen a gulyások, csikósok szállását jelölte, később használták paraszti gazdasági telephely értelmében. Kovács György földmérő 1761-ben készült határtérképe és Balla Antal 1772. évi színes másolata alapján a hely pontosíthatóvá vált később.

¹⁰ A 2.1. fejezetben lévő XVIII-XIX századi hivatkozások „Kiskunhalas helytörténeti kronológiája” kézirat alapján.

¹¹ Magyar Néprajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-399.html>

¹² Elfogadva az RKK ATI8. jelentésben használt terminus technicust a A homokhátsági tanyák jellemzői az adatlapok alapján 63-65- oldal Megj: A VI. tanyahasználati szakaszt, a tartalmi jellemzők alapján, Petrás Imre funkcionális besorolása felhasználásával alakítottam ki.

¹³ Forrás: Faggyas Szabolcs, természet és környezetvédelmi ügyintéző jelentése 2005. november 9. – kézirat: Kiskunhalas, Polgármesteri Hivatal, Városfejlesztési osztály

¹⁴ Tanyakutatás 2005 - 2006 (Kutatási jelentések 1-11. füzet) - MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét <http://www.alfoldinfo.hu/tanyakutatas/>

¹⁵ A most következő statisztikai adatok az RKK ATI3 és az RKK ATI8 alapján készültek,

¹⁶ A KSH természetesen a saját fogalomhasználatában „azt a területet tekinti külterületi népességrésznek, ahol legalább egy személyt összeírtak, vagy ahol legalább egyű res (nem lakott), de egyébként használható lakás van..... a külterületi lakothelyek különböző csoportjaiba soroljuk..... lehet például órház, egymagában álló tanya, vagy csoportos tanyák, üzemi lakótelep, faluszerű utcás település stb....” /KSH 2016. 3.p./

¹⁷ <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/432.html> (3-127.)

¹⁸ *dűllőút, dűllőút. dűllő* - a határbeli szántóföldek megközelítését szolgáló helyi jelentőségű szekérút. Tanyás területeken nagy szerepe van a tanyák megközelítésében is. Általában szántóföldi táblákat („dűllöket”), határrészeket választ el egymástól. Legtöbbször országútból vagy két falut összekötő jelentősebb útból ágazik ki. Rendezetlen határrészekben és változó térszintű területeken a dűllőutak sokszor kanyargósak, természeti környezethez igazodó irányúak, tagosított hatásokban vagy parcellázással kiosztott tanyás pusztákon

azonban legtöbbször párhuzamosak, szabályos elrendeződésűek és azonos méretű „dülő-hosszak” után következnek Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982 <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/index.htm>

¹⁹ Életrajzi adatai: <http://www.halasgaleria.hu/index.php?ugrik=lakatos-vince> Lakatos Vince (1907. jan. 21. –1978. febr. 20.): filmrendező, író, érdemes művész) Szegeden jogot végzett (1931). 1933-tól 1944-ig újságíróként dolgozott, 1941–1943 között a Nemzeti Újság, 1943-tól az Esti Újság és a Függetlenség munkatársa volt. Írt novellákat, regényeket. A II. világháború után kezdett filmezni, először a Földművelésügyi Min. számára, 1946-tól kezdve a Híradó és Dokumentumfilmgyár, majd az ebből alakult Budapesti Filmstúdió, mai nevén Népszerű Tudományos és Oktatóstúdió rendezőjeként. Filmjei főként az alföldi tájat és népet mutatták be. Több mint 200 rövidfilmet forgatott, amely nagy szakmai és közönségsikert ért el. Okos szerkezetek c. filmjét a Tamperei Filmfesztiválon nagydíjjal jutalmazták.

²⁰ B.A. 65 éves férfi, felesége 61.

²¹ RKK ATI terminusa szerinti fogalom, csakúgy, mint a „leromló állapotú tanyák”

²² Hasonló megállapításokat és ebből következő javaslatokat fogalmaz meg Hornyák Sándor és Korom Annamária (VI. Magyar Földrajzi Konferencia tanulmánykötete 414-415. oldal)

²³ Időközben, 2016-ban Kiskunhalason is létrejött előbb egy majd még egy tanyagondnoki szolgálat, ezzel a meglévő négy tanyakörzet 50 %-a „lefedésre került”, hatását még nem elemeztük.

²⁴ 2011. évi Tanyafejlesztési Program keretében elkészített és benyújtott kistérségi tanyás települések felméréseinek, fejlesztési programjainak összefoglalója alapján /B38/ Kiskunhalas az első körből kimaradt. A jelenleg hatályos kiírás „20/2017. (IV. 26.) FM rendelet a Tanyafejlesztési Program előirányzat keretében nyújtott támogatás 2017. évi igénybevételének feltételeiről” – 2017. május 20-án nyílt meg.

Mester Sándor

1981-ben szerzett diplomát a KLTE történelem – népművelés szakán, majd 1990.-ben az ELTE-n szociológus, 2013.-ban a Wesley János Főiskolán általános szociális munkás diplomát szerzett.

Volt népművelő, pedagógus, dolgozott a közigazgatásban, jelenleg esztendőszers a Halasi Többcélú Kistérségi Társulás Család és Gyermekjóléti Központjában, Kiskunhalason.